

ACCESUL LA RESURSELE INFORMAȚIONALE ȘTIINȚIFICE ÎN BIBLIOTECILE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Nelly ȚURCAN

Abstract

The article presents the study results on the access to the scientific information resources in the libraries of the Republic of Moldova. The majority of respondents are satisfied by the access to scientific journals. In order to improve the access the researchers consider that the library should to change the policy of subscription to scientific journals and to organize various information activities, to implement innovative project of institution digital repository.

Keywords: scientific information resources, subscription to scientific journals, library acquisition policy, access to the scientific information, patron's information

* * *

Bibliotecarii și specialiștii în informarea infodocumentară se consideră intermediari în lanțul informațional al comunicării științifice: autori – edituri – biblioteci – utilizatori. Bibliotecarul joacă un rol important în filtrarea și selectarea informației, achiziționarea resurselor informaționale și, de asemenea, în regăsirea efectivă a informației din bazele de date și internet. Unul din avantajele paradigmei actuale a bibliotecilor, ca element al lanțului informațional, este colecția calitativă tangibilă. Rafturile de cărți, reviste și alte genuri de documente au fost un testament al validității acestei paradigme. „Călcâiul lui Ahile pentru această paradigmă a bibliotecilor nu au fost cărțile, ci seriarele” [1, p. 205] care au provocat o criză în întregul sistem de comunicare științifică.

Modificările în sistemul comunicării științifice și dezvoltarea bibliotecilor digitale, ca element al acestui sistem nou, contribuie la diversificarea serviciilor informaționale pentru diferite categorii de utilizatori, extinderea activităților centrate pe utilizatori. Schimbările respective au devenit „mișcarea fundamentală, sensul total” [4, p. 15] în spațiul infodocumentar, iar sensul acestor schimbări va deveni „în scurtă vreme dominant, orientat spre utilizator, în mod convergent și constant” [4, p. 18].

Diversificarea ofertei informaționale are loc atât în baza resurselor informaționale tradiționale și digitale proprii, cât și în baza resurselor informaționale digitale ale altor instituții infodocumentare. Dat fiind faptul că bibliotecile digitale, ca element al sistemului de comunicare științifică din Republica Moldova, se află abia în etapa de constituire, este foarte important de a menține și de a dezvolta în continuare colecțiile resurselor informaționale științifice atât în formatul tradițional, cât și în cel electronic.

Revistele științifice sunt unul din principalele mijloace de difuzare și arhivare a informației științifice. Din acest considerent în cadrul studiului sociologic Tendințele și practicile în comunicarea științifică din Republica Moldova, realizat de autor în perioada decembrie 2010 – februarie 2011, în 10 instituții științifice din Republica Moldova, a fost solicitată opinia cercetătorilor privind accesul la revistele științifice din bibliotecile din țară. Volumul eșantionului a constituit 775 de cercetători cu vârsta de peste 20 de ani, dintre care circa 10% sunt doctori habilitați, peste 46% doctori în științe, 44% din respondenți sunt fără grad științific, dintre care 28% sunt cercetători ce au obținut titlul de master și fac studii doctorale, au absolvit doctoratul sau planifică să realizeze teza de doctor. Eșantionul a fost planificat ca unul stratificat, aleatoriu și proporțional reprezentativ pentru Academia de Științe a Moldovei și instituțiile de învățământ superior după indicatorul numărului de cercetători și cadre didactice universitare, având o marjă de eroare de 5%.

Întrebările incluse în chestionar s-au axat atât pe studierea funcționării sistemului de comunicare științifică în Republica Moldova, utilizarea diverselor mijloace de comunicare științifică, cât și pe examinarea rolului bibliotecii în accesul și promovarea resurselor științifice.

Cercetătorii participanți la chestionare au confirmat că problema costurilor revistelor științifice este o barieră în accesul la informația științifică [5]. Pentru a atenua consecințele „crizei seriarelor” bibliotecile trebuie să fie mai exigente în constituirea colecției de reviste științifice, asigurând accesul la revistele științifice de calitate și cele care satisfac necesitățile informaționale ale utilizatorilor. Întrebați dacă sunt satisfăcuți de calitatea revistelor la care se abonează biblioteca, 62,7% din respondenți au răspuns că sunt satisfăcuți de accesul pe care îl oferă biblioteca la colecțiile de reviste științifice. Cu toate acestea, 27,3% de cercetători s-au pronunțat negativ cu referire la oferta informațională a bibliotecilor privind presa periodică științifică, iar 10% sunt parțial satisfăcuți de revistele accesibile în bibliotecile științifice din Moldova. Este necesar să menționăm că, dacă în medie pentru fiecare bibliotecă rata celor care sunt nesatisfăcuți de colecțiile revistelor științifice accesibile în biblioteci reprezintă aproximativ 20%, atunci la USM rata respondenților care nu sunt satisfăcuți de calitatea colecțiilor revistelor științifice reprezintă 45,4%. Cel mai mult sunt nesatisfăcuți profesorii și cercetătorii de la facultățile de Matematică și Informatică (72,5%), Drept (57,5%) și Științe Economice (53%). Rata foarte înaltă a celor care nu sunt satisfăcuți de calitatea colecțiilor revistelor științifice la BCU USM pare a fi paradoxală, deoarece conform datelor din chestionarea bibliotecilor la BCU USM abonarea la periodicele științifice se realizează prin consultarea cadrelor didactice, iar decizia finală privind abonarea aparține, de asemenea, utilizatorilor bibliotecii.

Pentru a îmbunătăți accesul la resursele științifice biblioteca trebuie să schimbe politica de abonare a revistelor științifice, aceasta este opinia a circa 45% de cercetători, doar 12,8% au menționat că politica de abonare trebuie să rămână fără schimbări. Am putea presupune că anume aceste 12,8% de utilizatori sunt absolut satisfăcuți de oferta informațională privind presa periodică științifică. Cea mai înaltă rată, a celor care consideră necesar de a modifica politica de achiziție, reprezintă cercetătorii de la USM (58,1%), Universitatea Academiei de Științe a Moldovei (56%) și USMF „N. Testemițanu” (58,4%).

În scopul modernizării structurii colecțiilor seriabilelor științifice și extinderii accesului la resursele informaționale științifice, savanții din Moldova consideră că este necesar ca biblioteca să consulte specialiștii cu privire la abonarea la revistele științifice (70,1% – acord total; 19,7% – acord parțial). Doar 7,1% din respondenți nu au putut să decidă privind necesitatea implicării oamenilor de știință în procesul decizional de abonare la periodice științifice și 1,2% consideră că nu este necesară consultarea specialiștilor. Cercetătorii au menționat și alte măsuri care, în opinia lor, pot influența pozitiv dezvoltarea colecțiilor bibliotecilor științifice și astfel se va extinde accesul la resursele informaționale și se va perfecționa calitatea prestării serviciilor bibliotecii (fig. 1). Astfel, 67,3% de cercetători au remarcat că sunt în totalitate de acord și 25,1% parțial de acord că bibliotecile științifice din Moldova trebuie să aboneze mai multe reviste științifice tradiționale, 58,6% au optat ferm și 27,7% cu unele rezerve pentru abonarea la revistele cu rating înalt, iar 49,6% au fost total de acord și 33,9% parțial de acord că este necesară o abonare mai extinsă la revistele științifice. Privind abonarea unui număr mai mare de baze de date în defavoarea revistelor tradiționale, 13,2% din specialiști au pronunțat un dezacord total, de asemenea, privind același subiect 13,5% de respondenți au expus un dezacord parțial, iar 18,1% au fost indeciși. Această opinie a cercetătorilor este confirmată și de specialiștii instituțiilor infodocumentare din Moldova, care afirmă că utilizatorii bibliotecilor științifice optează mai mult pentru consultarea revistelor tipărite (BTȘ UTM), conform unui studiu recent de la US „A. Russo” din Bălți circa 90% din utilizatori optează pentru formatul tradițional al informației.

Cu toate că, în activitatea științifică, în sfera infodocumentară și în viața cotidiană, tehnologiile informaționale sunt folosite tot mai pregnant, mulți cercetători preferă să folosească formatele tradiționale ale publicațiilor sau să dispună de ambele variante. De asemenea, unii cercetători au anumite rezerve vis-à-vis de calitatea revistelor științifice electronice. Astfel, 52,9% din participanții la chestionare consideră că revistele tradiționale sunt mai calitative decât cele electronice. Doar 12,8% din respondenți consideră că formatul electronic al revistei este cel mai important criteriu de care trebuie să se conducă biblioteca la abonare.

Pentru utilizatori biblioteca este un mediu informațional de valoare datorită calității colecțiilor de resurse informaționale, serviciilor oferite și comunităților de utilizatori care se constituie în cadrul bibliotecilor. În aceste condiții bibliotecile sunt obligate să răspundă la o serie de provocări: schimbări influențate de tehnologiile informaționale și de comunicații, schimbări în conținutul proceselor biblioteconomice, diversitatea tipologiilor documentelor, diversitatea tipologiei produselor și serviciilor informaționale, deplasarea accentului de pe document pe informație, transferarea activităților de diseminare a informației în mediul digital, depășirea barierelor de spațiu și timp în comunicarea și utilizarea informației etc. Evoluția comunicării științifice între utilizator și bibliotecă nu este „explicabilă printr-o singură dimensiune” [4, p. 37], cantitatea documentelor sau a informației difuzate. Este nevoie de a introduce un indicator mai important, valoarea informațiilor și calitatea serviciilor prestate. Dar evidențierea valorii informației științifice, în special pentru specialiștii din sfera de cercetare-dezvoltare, este problematică fără implicarea activă a profesioniștilor din domeniul infodocumentar. Accesul liber la colecțiile resurselor informaționale este salutar și necesar, dar fără asistența, fără „tutorialul interactiv” [4, p. 40] a/a specialiștilor în informare și documentare, „bătălia pentru autonomia deplină a utilizatorilor în universul informației este la fel de inutilă și lipsită de șanse de succes” [4, p. 40].

Specialiștii în infodocumentare trebuie să fie pentru cercetători o busolă în universul informațional, iar comunicarea reciproc avantajoasă. Savanții, participanți la chestionare, au menționat că apelează destul de des la bibliotecă pentru a consulta resursele informaționale din cadrul acestor instituții. La întrebarea „Cât de des citiți revistele științifice abonate de biblioteca universitară / academică?”, o treime din cercetători au afirmat că obișnuiesc să consulte revistele științifice abonate de bibliotecă zilnic, de câteva ori pe săptămână sau săptămânal (fig. 2).

De asemenea, savanții apelează la sfaturile specialiștilor din bibliotecă pentru regăsirea informației științifice. În așa fel, 50 la sută din cercetătorii chestionați, în scopul regăsirii informației necesare cercetării, apelează la opinia bibliotecarilor pentru a selecta revistele științifice (fig. 3).

Astfel, pentru 32,5% de respondenți este important de a consulta bibliotecarul de contact sau bibliotecarul de referință (notele 8-10), iar 17,5% au apreciat importanța acestui serviciu pe notele 6-7. Este semnificativ că din cei 13% de specialiști, care au menționat că asistența bibliotecarilor în selectarea revistelor nu este deloc importantă, practic o treime (31,2%) nu citesc revistele științifice abonate de bibliotecă. Desigur, în structura acestui lot sunt și cei care personal se abonează la reviste științifice sau se limitează cu lectura revistelor accesibile liber pe internet.

Pentru cei 34,2% de cercetători, care cel puțin săptămânal citesc revistele abonate de bibliotecă, este destul de importantă recomandarea specialiștilor din domeniul infodocumentar. Circa 54% din ei au apreciat această

asistență cu note între 6 și 10. Raportând gradul de apreciere a asistenței bibliotecarilor la frecvența lecturii revistelor abonate de bibliotecă, observăm că există o dependență directă între aceste variabile (fig. 4). Cu cât mai rar lecturează cercetătorul revistele abonate de bibliotecă, cu atât mai puțin importantă este asistența bibliotecarului. Cel mai puțin importantă este asistența bibliotecarilor în selectarea revistelor științifice pentru cercetătorii din domeniul medicinei. 72,6% din această categorie au apreciat importanța consultării cu specialiștii din bibliotecă pe notele 1-3. În același timp, menționăm că asistența specialiștilor în infodocumentare este mai puțin importantă pentru utilizatorii care dețin un nivel înalt de cultură a informației.

Pentru informarea sistematică privind resursele informaționale bibliotecile organizează diverse activități informaționale, precum și promovează prin diferite filiere revistele științifice și bazele de date. În opt biblioteci, din cele 11 chestionate, sunt organizate activități axate în exclusivitate pe promovarea revistelor științifice tradiționale și electronice, precum și a bazelor de date care conțin informații despre articole din seriile științifice. În scopul informării utilizatorilor și promovării resurselor informaționale în biblioteci sunt organizate zile de informare și expoziții tradiționale, precum și expoziții virtuale care sunt practicate de cinci biblioteci (BȘ ASEM, BȘ US „A. Russo” din Bălți, BȘ UPS „Ion Creangă”, DIB ULIM și Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”). Aceste biblioteci, precum și BȘC „A. Lupan” a AȘM, editează pliante pentru promovarea resurselor informaționale, informarea cercetătorilor și instruirea privind regăsirea informației în aceste resurse. De asemenea, au fost menționate și alte activități cu caracter informațional, axate pe promovarea resurselor și instruirea utilizatorilor. Astfel, de exemplu, la BCU USM în cadrul orelor de cultură a informației utilizatorii sunt informați cu privire la abonarea revistelor; BȘ US „A. Russo” din Bălți plasează pe site-ul bibliotecii listele publicațiilor periodice primite din donații și abonate de bibliotecă; DIB ULIM organizează anual Salonul „Scientia” și include informația despre reviste în e-buletine.

Bibliotecile încep să recunoască faptul că sensul tradițional al serviciilor publice s-a schimbat, dar, până în prezent, răspunsul nu a fost proporțional cu schimbările care au loc. Interacțiunile între cercetători și personalul bibliotecii au scăzut dramatic cu proliferarea informației on-line și a serviciilor la distanță. Savanții au posibilitatea de a interacționa cu site-ul web al bibliotecii și colecțiile virtuale ale acestora sau pot să-și satisfacă necesitatea informațională pe baza altor surse decât cele disponibile la bibliotecă. Cercetătorii nu iau cu asalt bibliotecile și nu stau la coadă pentru a avea acces la literatura de care au nevoie. Sălile de lectură ale multor biblioteci universitare, academice sunt semipustii. Prin urmare, rolul de servicii prestate de bibliotecă trebuie să treacă de la procesul tradițional de cercetare a informației la asistență orientată la anumite necesități și categorii de utilizatori. Acestea ar trebui să abordeze nevoile latente ale beneficiarilor bibliotecilor.

Criza în sistemul de comunicare științifică le impune bibliotecilor să propună noi paradigme de funcționare. În primul rând, tehnologiile informaționale și modelele alternative de publicare științifică oferă bibliotecilor posibilitatea de a plasa pe piața serviciilor informaționale oferte noi, cum ar fi crearea arhivelor digitale tematice sau instituționale, precum și oferirea accesului la revistele cu acces deschis.

Toate bibliotecile chestionate au menționat că promovează revistele Open Acces prin diverse materiale promoționale, în cadrul activităților de instruire, iar în perspectivă este prevăzut de a oferi acces la revistele cu acces deschis prin intermediul site-urilor web ale bibliotecilor. Actualmente prin linkuri de pe site-urile web ale bibliotecilor (BȘ ASEM, BRȘA UASM, BȘ US „A. Russo” din Bălți, BȘM USMF „N. Testemițanu”, BTȘ UTM, BȘC „A. Lupan” a AȘM, DIB ULIM, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”) pot fi accesate full text resursele informaționale științifice abonate de consorțiul REM (BD Ebsco Publishing), resursele oferite în cadrul proiectelor de grant (pentru o anumită perioadă, de exemplu, SpringerLink), care sunt puse la dispoziție gratuit și temporar de editurile științifice în cadrul acțiunilor de promovare etc.

Un alt serviciu informațional, pe larg oferit de bibliotecile științifice, în special de cele universitare, este crearea arhivelor electronice instituționale sau tematice. În etapa actuală, ca urmare a dezvoltării infrastructurii informaționale științifice, bibliotecile se află în situație critică. Tehnologiile care stau la baza utilizării informației au avansat mult prea repede, iar bibliotecile din Moldova nu au nici resurse financiare, nici tehnologice pentru a moderniza repede serviciile prestate. La capitolul constituirii arhivelor electronice instituționale bibliotecile autohtone sunt la început de cale. Unele se află în etapa planificării și elaborării proiectelor, altele recunosc că dețin prea puține informații pentru crearea arhivelor digitale instituționale. Toate bibliotecile universitare, participante la chestionare, au menționat că planifică în timpul apropiat să organizeze arhive digitale instituționale cu acces la publicațiile colaboratorilor instituției. Biblioteca Științifică a ASEM și DIB ULIM sunt deja în etapa implementării acestor proiecte.

Biblioteca, de asemenea, poate participa activ nu doar la informarea utilizatorilor și promovarea resurselor, dar trebuie să se implice în promovarea științei, aceasta este opinia experților. Astfel, dr. Alexei Rău, directorul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, a subliniat că „biblioteca trebuie să elaboreze și să promoveze o strategie specială, care, pe de o parte, să transforme biblioteca într-o memorie colectivă performantă, cu funcționalitate de top, pe de altă parte, să dezvolte capacitatea nu doar de reproducere și comunicare a informației, ci și de generare a cunoștințelor noi”.

Dr. Silvia Ghinculov, director al Bibliotecii Științifice a ASEM și președintele Consorțiului REM, consideră că „bibliotecile se află în vastul proces de înnoire și modernizare, care contribuie la dezvoltarea calității sistemului de informare și documentare. Direcțiile de înnoire vizează mai multe aspecte în care este implicată biblioteca în arealul academic. Ideea principală pentru care se optează este extinderea accesului la informație, promovarea Accesului Deschis, organizarea repozitoriilor instituționale. Va trebui prin organizarea unui mediu adecvat proceselor specifice de cercetare, să asigurăm noi spații de informare electronică, instrumente și resurse la nivelul cerințelor actuale și ale nevoilor informaționale. Bibliotecile trebuie să intensifice acțiunile de diseminare a informației științifice prin dezvoltarea tehnologiilor informaționale de prelucrare și stocare a informațiilor”.

Dr. Lidia Kulikovski, director general al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, este de părerea că pentru promovarea științei în Moldova, deopotrivă cu modernizarea unor activități tradiționale, cum ar fi, lansări de publicații științifice; publicarea buletinelor despre literatura științifică pe domenii: istorie, statistică, psihologie, management, drept, cultură etc.; recomandarea mai insistentă a literaturii științifice doctoranzilor, masteranzilor și studenților instituțiilor de învățământ superior, trebuie să fie întreprinse și alte activități. Printre acestea se numără: „publicarea periodic, pe web, a unor reviste bibliografice (text și imagini) a literaturii științifice disponibile; publicarea unor liste de publicații adnotate; constituirea arhivelor digitale, în cazul când biblioteca are destule surse digitale și în cazul când instituția este dispusă să digitizeze”.

Privind spre viitor, credem că bibliotecile vor continua să construiască colecții științifice durabile care vor tinde spre satisfacerea necesităților informaționale ale utilizatorilor și vor extinde oferta serviciilor informaționale, inclusiv pe baza noilor modele de comunicare.

S-a menționat deja că arhivele cu acces deschis atât cele tematice, cât și cele instituționale, sunt angajate în conservarea pe termen lung a lucrărilor științifice publicate și nepublicate. Aceste resurse sunt folosite, de asemenea, nu doar pentru valorificarea producției științifice naționale și instituționale care presupune o conservare și prezervare eficientă a lucrărilor științifice, dar și pentru organizarea accesului la aceste documente, ce ar susține realizarea misiunilor științifice, educative, economice, sociale și culturale. Valorificarea producției științifice asigură accesul mai extins la informația științifică și mărește vizibilitatea științifică a savantului, instituției și a țării, ea are o importanță atât științifică, culturală, economică, cât și socială. Aceasta din urmă se referă la sporirea citării lucrărilor științifice și creșterea vizibilității publicațiilor în fluxul informațional mondial.

Responsabilitatea pentru crearea depozitelor instituționale ale universităților sau ale altor instituții revine bibliotecilor care prin aceste arhive digitale furnizează oportunitatea de organizare a unui centru virtual, unde colaboratorii instituției științifice sau profesorii universitari să poată arhiva electronic lucrările științifice și didactice. Aceste resurse, e-resursele cadrelor didactice universitare și ale cercetătorilor științifici, fiind arhivate într-un spațiu digital comun, au capacitatea să devină cel mai mare capital intelectual al instituției [3, p. 80]. Organizarea unei colecții digitale este o nouă modalitate de acces la informația științifică, precum și de utilizare a conținutului digital.

Maurits van der Graaf și Kwame van Eijndhoven afirmă: „În cazul în care arhivele digitale instituționale vor fi pe deplin integrate în sistemul de comunicare științifică, autorii și instituțiile vor culege numai beneficii în urma acestei inovații, când materialul din arhive este utilizat pe scară largă de către utilizatorii / cititorii de informații științifice. Utilizarea optimă poate fi obținută printr-o infrastructură de încredere pentru arhivele electronice științifice care sporesc accesibilitatea și remediarea conținutului lor” [6, p. 24].

Utilizatorii informației științifice vor avea posibilitatea să acceseze literatura și colecțiile de documente despre existența cărora nu aveau cunoștință. Deopotrivă cu aceasta, arhivele digitale instituționale pot face față provocărilor bazate pe tehnologiile informaționale emergente, asigurând prezervarea producției științifice pe termen lung. Profesorul universitar Angela Repanovici susține că arhivele electronice instituționale ar trebui să fie considerate o investiție pe viitor a infrastructurii [3, p. 81], deoarece, atunci când autoarhivarea devine o normă stabilă în cultura științifică și socială, universitățile și instituțiile de cercetare ar trebui să fie pregătite cu tehnologii și mecanisme care să sprijine implementarea acestor arhive.

Referințe bibliografice

1. Martell, Charles. sAccess: The social dimension of a new paradigm for academic librarianship. În: The Journal of Academic Librarianship. 2009, vol. 35, nr. 3, p. 205-206.
2. Raport privind activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și rezultatele științifice principale, obținute în sfera științei și inovării în perioada anilor 2006-2011. Ch.: AȘM, 2011. 394 p.
3. Repanovici, Angela. Promovarea producției științifice prin depozite digitale. București: Editura Academiei Române, 2010. 193 p.
4. Stoica, Ion. Sensul schimbării în universul infodocumentar. Constanța: Ex Ponto, 2009. 225 p.
5. Țurcan, Nelly. Criza serialelor și accesul la resursele informaționale științifice din bibliotecile Republicii Moldova. În: BiblioPolis. 2011, vol. 40, nr. 3, p. 8-21.
6. Van der Graaf, Maurits; Van Eijndhoven, Kwame. The European repository landscape 2008: inventory of digital repositories for research output. Amsterdam: University Press, 2009. 168 p.

*Conf. univ. dr. Nelly ȚURCAN,
Catedra biblioteconomie și asistență informațională, USM*